

Перші наукові читання “Історія українського традиційного млинарства” (Черкаси, 15–17 жовтня 2009 р.)

Розширення кола пізнавального інтересу історичних наук є одним із актуальних завдань тих, хто присвятив себе науці Клію. Дивно констатувати, але до “білих плям” української історіографії варто зарахувати й історію млинарства – такого ж довготривалого як саме хліборобство промислу. Він справді ніколи не становив окремого напрямку наукових досліджень. Окрім кількох розвідок, які у різний час “наближалися” до цієї теми, історіографами не зафіксовано жодних ґрунтовних млинологічних студій. Враховуючи ці обставини, зокрема й той факт, що багато фахівців усе ж тією чи іншою мірою торкалися у своїх пошуках дорідної для кожного українця теми млинарства, групою ентузіастів було прийнято рішення про організацію та проведення наукової конференції, тематично вузької, як з’ясувалося, лише на перший погляд. Прорив стався 15–17 жовтня 2009 р., коли на базі кафедри історії та етнології України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (м. Черкаси) та приватного історико-етнографічного музею “Козацькі землі України” (с. Вереміївка, Чорнобаївський р-н, Черкаської обл.) відбулися перші в Україні наукові читання із цієї проблематики. Їм передувала тривала й копітка роботи, що мала головним завданням “напрацювати” попередній матеріал. Тон у цій роботі задавав черкаський дослідник Назар Лавриненко.

Кілька слів про саму проблему. Відомо, що Україна – країна хліборобська. Із часів трипільської культури люди вирощували тут жито, пшеницю, ячмінь, інші культури. Відтоді ж сягають традиції переробки зерна – від примітивних розтиральників до водо– та вітроприводних млинових механізмів. Перші вітряні млини з’явилися в Русі в домонгольський час. Вони ще не поверталися навколо власної осі, їх уручну спрямовували у бік, звідкіля найчастіше очікували вітру. У XVIII – першій половині ХХ ст. на території України набули поширення вітряні млини “німецького” та “голландського” типів. Вершиною розвитку млинарства стала перша третина ХХ ст., коли кількість вітряків сягнула своїх найвищих показників. Та з початком більшовицької колективізації цей “народний” промисел потрапив до “неперспективних” галузей господарства й поступово зійшов нанівець. Непоправними стали втрати в роки Другої світової війни, коли Україною двічі прокотився вогняний смерч і в обох випадках відступаючи застосовували тактику “випаленої землі”. Зокрема, у часи відступу німецьких частин млини масово висаджували в повітря, руйнували пострілами з гармат. Нерідко й радянська артилерія використовувала такі об’єкти для “пристрілювання” на місцевості. То ж після війни лишилася мізерна частина вітряків. Вони вже переставали бути невід’ємною частиною краєвиду українського села, та все ще продовжували справно служити людям. У 1960–1970-х рр. вітряки були остаточно витіснені потужними електродвигунами. Тоді багатьом здавалося, що традиційна борошномельна індустрія навічно поступилася новітнім технологіям.

Останніми роками на Черкащині намітилася позитивна тенденція до порятунку старих вітряних і водяних млинів на їхніх історичних місцях. Зусиллями окремих науковців, громадських організацій, небайдужих підприємців і місцевих мешканців було подано не один приклад успішного відродження пам’яток традиційного млинарства. Водночас, у результаті тривалих пошуків вдалося виявити та дослідити понад три десятки вітряків, створити карти розташування водяних і вітряних млинів регіону, провести значну роз’яснювальну роботу. Зрештою, прийшло розуміння, що вітряки як ніщо інше символізують українські прадавні хліборобські традиції, є своєрідними символами краю.

Попри згадану незадовільну увагу до пам’яток млинарства в Україні, новизну й вузькість поставленої проблематики, на захід відгукнулося чимало українських дослідників. Із-поміж них науковці з Закарпаття, Львівщини, Хмельниччини, Вінниччини, Полтавщини, Харківщини, Чернігівщини, Київщини та Черкащини. Також свої доповіді надіслали колеги з Чехії, Франції, Канади. Окрім того, у читаннях взяли участь представники млинологічних структур із країн Західної Європи та Америки. Безпосередньо до Черкас прибули президент Міжнародної млинологічної асоціації (TIMS) Вільям ван Берген (Німеччина), а також Тон Местерс і Лео ван дер Дріфт – члени млинологічної асоціації Нідерландів. До роботи долучилася і Всесвітня організація охорони

індустріальної спадщини (ТІССІН). У цілому в читаннях взяло участь понад півсотні дослідників, які разом із організаційними структурами представляли 26 закладів, установ, наукових центрів. Солідарність виявили також вчителі історії середніх шкіл Черкаської області (чимало з яких є місцевими краєзнавцями), аспіранти, студенти, участь яких була помітною як у пленарному, так і секційних засіданнях. Детальну інформацію про учасників і тематику доповідей оргкомітет розмістив на сайті “Млини України” (www.mills.org.ua).

Новаторським кроком стало запрошення до участі в читаннях етнографів (етнологів), археологів, архітекторів, музейних працівників. Він цілком себе виправдав, бо, як часто трапляється, історики просто замикаються на односторонній полеміці й нерідко втрачають у такий спосіб наукові орієнтири. Тепер же вони отримали змогу відчутти “цілісний” образ предмету своїх зацікавлень. Як з’ясувалося, млини ще залишаються напрочуд загадковими для людей науки спорудами, з багатьма “родимими” таїнами – від нечистої сили до еротичних смислів і аналогій.

На пленарному засіданні було заслухано низку змістовних доповідей. Президент Міжнародної млинологічної асоціації Вільям ван Берген ознайомив присутніх із основними напрямками діяльності та здобутками очолюваної ним організації, запросив українських колег до співпраці. Тон Местерс розповів про досвід відновлення вітряних млинів у Польщі та Голландії. Присутні вкотре пересвідчилися у надвисокому рівні охорони подібних пам’яток у Голландії та у подібності “руйнівної” ситуації в Україні й Польщі. Не менш цікавими були доповіді В. Масненка (актуалізація широкого кола проблем млинарства у часопросторі української традиційної етнокультури), Ю. Тютюнника (про водяні млини Житомирщини), С. Верговського (про збереження вітряків в умовах музеїв просто-неба), В. Маслака (млинарство в економіці козацької держави Б. Хмельницького). Загальний інтерес і жваве обговорення викликав виступ Олени Крушинської – київської дослідниці, авторки відомого проекту “Дерев’яні храми України”. Її практичний досвід дав змогу сформулювати алгоритм порятунку існуючих пам’яток млинарства. Першими його пунктами названо оприлюднення інформації про наявні об’єкти, розголос про них серед широких кіл громадськості, зокрема й через сайт “Млини України”.

У першій секції “Українська етнокультура та історія господарства” (керівники: д.і.н. Ю.П. Присяжнюк, С.Г. Ганницький) з доповідями виступили: директор Тальнівського музею Історії хліборобства, заслужений працівник культури України Вадим Мицик, старший викладач кафедри історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін ЧНУ ім. Б.Хмельницького Сиволап Михайло, доцент кафедри історії та етнології України ЧНУ ім. Б.Хмельницького Темченко Андрій, завідувача відділом НКЗ “Переяслав” Жам Олена, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею Єсюнін Сергій, науковий співробітник Національного музею народної архітектури та побуту України Свирида Раїса, завідувач відділу історії краю XIV – початку XX ст. Черкаського обласного краєзнавчого музею Ганницький Сергій та ін.

У роботі другої секції “Регіональний вимір українського млинарства. Млини Черкащини” (керівник: к.і.н Н.П. Лавріненко) взяли участь: завідувач експозиційним відділом Ужгородського музею архітектури та побуту Коцан Василь, старший науковий співробітник Ужгородського музею архітектури та побуту Сологуб Тетяна, директор Бахмацького районного історичного музею Стрикун Тетяна, аспірант інституту архітектури Національного університету “Львівська Політехніка” Бокало Олена, викладач Національної академії СБУ Солодар Олександр, завідувач відділу Шевченківського національного заповідника “Канів від давнини до сучасності” Ісаєва Ольга, старший науковий співробітник Монастирищенського районного краєзнавчого музею Бульба Катерина, директор Літературно-меморіального музею Івана Нечуй-Левицького, заслужений працівник культури України Хаврусь Сергій, студент ННІ історії і філософії ЧНУ ім. Б. Хмельницького Касян Андрій.

У роботі третьої секції “Проблеми музейництва, збереження пам’яток, туризму, мистецтва” (керівник: д.і.н. В.В. Масненко) взяли участь: завідувача філіалом “Музей просто неба” НКЗ “Переяслав” Козій Ганна, викладач інституту архітектури Національного університету “Львівська Політехніка” Бокало Ігор, доцент, завідувач кафедри туризму Східноєвропейського університету економіки й менеджменту Десятников Іван, викладач кафедри образотворчого мистецтва ЧНУ імені Б. Хмельницького Гонца Федір, магістрант ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва ЧНУ ім. Б. Хмельницького Колесник Лідія, аспірантка кафедри етнології та краєзнавства Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка Пашенко Вікторія, аспірант кафедри фізичної географії природничо-географічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського Лаврик Олександр.

Назагал плідними були дискусії на секційних засіданнях. Із-поміж пізнавально корисного назвемо положення про божественний, сакральний “супровід” хліборобства і млинарства, який існував на теренах України протягом тисячоліть. Він бере відлік із прадавніх часів, від епохи пізнього мезоліту та “неолітичної революції”. Колосок означав поєднання кола (сфери небесної) та соку (життєдайного потенціалу землі). А з розкопок кургану “Вітрякові могила” достеменно дізналися, що вже в період ранньої бронзи населення нашого краю володіло повним циклом млинарства – знайдено вітряк, комори, стільці тощо. І це тоді, коли у цілому вітряки, як більш-менш масовий елемент господарського життя, в Європі набули поширення лише з XII ст. Широко була подана і регіоналістика. Зі зрозумілих причин – більшою мірою черкаська аудиторія.

16 жовтня відбулися виїзні засідання у Жовнино та Вереміївку. Українців подивувала неабияка зацікавленість німця і голландців до кожної деталі вітряка. Іноземці виявилися справжніми спеціалістами, вони ретельно фотографували кожен об’єкт, виявляли високий рівень знань із технічних питань млинарства. Засідання у Вереміївці проходило в історико-етнографічному музеї “Козацькі землі України”. Прибулі ознайомилися із надбаннями цього осередку української історичної пам’яті, поспілкувалися із його директором – відомим мистецтвознавцем, лауреатом Національної премії ім. Т. Шевченка Володимиром Недяком. Корисним і емоційно зворушливим був діалог з українськими кобзарями. Було прийнято рішення про створення Всеукраїнської млинологічної асоціації та її регіональних представництв. Представники TIMS запропонували керівництву новоствореної організації постійне членство у Міжнародній млинологічній асоціації та запросили українських колег до плідної співпраці.

17 жовтня учасники читань провели ще одне виїзне засідання під назвою “Млини Черкаського краю”, в рамках якого відвідали святі для кожного українця місця: Чигирин, Суботів, Холодний Яр. Не минули й вітряків – Суботівського, Івківського та Худоліївського... Було досягнуто домовленості зробити конференцію “Історія українського традиційного млинарства” традиційною й наступне засідання провести у 2012 р.

Варто наголосити на інноваційному характері самого задуму, що містить різні аспекти – інформування населення (громадськості, влади), розширення кола інтересів та активізації дослідницької роботи, практичне відновлення млинів, їхній захист від природного і штучного знищення. На секційних і підсумкових (виїзних) засіданнях ішлося про потребу розробки єдиної млинологічної термінології та створення відповідного словника, використання потенціалу вищої школи з метою активізації польових (етнографічних, археологічних) студій із історії українського млинарства. Одноголосно підтримано ідеї: звернення до центральних і місцевих органів влади, наукових установ, громадсько-політичних організацій із проханням взяти виявлені на території України вітряні млини на облік із статусом пам’яток народної архітектури та побуту; спільне заповнення регіональних сторінок сайту “Млини України”; виявлення і встановлення зв’язків, а за потреби надання всілякої підтримки тим майстрам справи, яких умовно можна було б об’єднати “школою сучасного млинарства України”. А на Черкащині – ще прийняти окреме рішення про внесення млинів (чи місць, де є чи можуть бути приховані у землі їхні рештки) до переліку споруд, захищених державою, включивши їхню відбудову (реставрацію) до програми “Золота підкова Черкащини”.

Юрій Присяжнюк, Назар Лавріненко

Наукова конференція “Іван Мазепа і мазепинці: історія та культура України останньої третини XVII – початку XVIII століть” (Львів, 15–17 жовтня 2009 р.)

Не буде перебільшенням сказати, що постать Івана Степановича Мазепи в останні два роки актуалізують повсякчасно. Надто на неї звертають увагу форманти офіційної політики пам’яті в Україні та Росії, з відповідними позитивними і негативними наслідками для історичної науки. Утім, Наукове товариство ім. Шевченка в Україні й Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України зорганізували схоже таки аполітичний захід, присвячений 300-й річниці від дня смерті видатного державного діяча. Є підстави стверджувати, що завдання, які ставили організатори конференції, були виконані. Серед них: концептуалізація “мазепинської доби” як ключової в історії українського державотворення і культури, переосмислення культурних процесів останньої третини XVII – початку XVIII ст. (зокрема Козацького Бароко),